

مطالعه موردی انطباق ترانه‌های قدیمی با ممیزی‌های فعلی کلام آثار موسیقایی در حقوق ایران

وحید آگاه^۱

عرفان حاجی آقابابی^۲

دوفصلنامه علمی مطالعات نظری هنر
سال پنجم | شماره ۸ | بهار و تابستان ۱۴۰۴
شاپا: ۰۰۳۴ - ۲۸۲۱ | ص: ۱۲۷ - ۱۵۳

چکیده

حقوق اداری ایران برای مواجهه با محصولات فرهنگی و هنری، همواره بر پایه نظام صدور مجوز بوده است؛ لذا اساساً محصولات فرهنگی و هنری تولید شده بدون مجوز رسمی از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و زیرمجموعه‌های آن را نه تنها به رسمیت نمی‌شناسد، بلکه آن را جرم هم تلقی می‌کند. تولید آثار موسیقایی با کلام هم از این قاعده، مستثنی نیست. با این تبصره که برای بررسی و مجوزدهی ترانه‌های آثار، قانون خاصی وجود ندارد و مقرره‌ای محل تأمل به تاریخ ۱۴۰۰/۶/۳ مصوب وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، ملاک است. اما سلیقه هیأت تصمیم‌گیر نیز، نقش پررنگی در فرایند صدور مجوز دارد. این پژوهش ضمن استخراج و گروه‌بندی ملاک‌های ممیزی کلام در آثار موسیقایی از میان رویه‌های موجود در کنار آیین‌نامه یادشده، به تطبیق و تحلیل کارهای اجرا شده

۱. - عضو هیأت علمی گروه حقوق عمومی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی (نویسنده مسئول)،
dragagh@atu.ac

۲. - دانش‌آموخته کارشناسی ارشد حقوق ارتباطات دانشگاه علامه طباطبائی؛ erfanhaji76@yahoo.com

توسط یکی از خواننده‌های موسیقی پاپ ایرانی در دهه ۱۳۵۰ تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی پرداخته تا مشخص شود چه میزان از این آثار با معیارهای امروزی ممیزی جهت دریافت مجوز، تطابق دارد. در این مقاله، ۴۷ اثر خواننده که در سال‌های ۱۳۵۰ تا ۱۳۵۷ اجرا شده‌اند، با نگاه سنجه‌های ممیزی وزارت فرهنگ و رویکردی سخت‌گیرانه، مورد بررسی قرار گرفت و مشخص شد نیمی از ترانه‌ها اساساً هیچ مشکلی با توجه به معیارهای امروز ممیزی نداشته و قابلیت اخذ مجوز دارند؛ بنابراین اگر پای عوامل فراحقوقی در میان نباشد و صرف آثار و کلام، مطمئن نظر باشد، در بسیاری از موارد، منعی برای دریافت مجوز ندارد و برای بعضی آثار هم با اعمال اصلاحاتی مختصر، می‌توان مجوز گرفت.

واژگان کلیدی: حقوق اداری موسیقی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ممیزی اثر موسیقایی، ترانه قدیمی، حقوق ممیزی.

❁ مقدمه

«در نظر قدما، موسیقی عبارت است از معرفتِ احوالِ الحان. الحانِ موسیقی از ترکیب و اتحاد اصوات مختلف ایجاد می‌شود و آن را به دو طریق، می‌توان اجرا و بیان کرد: توسط صوت انسان یا به وسیله سازهای موسیقی. اصل موسیقی، صوت یا به اصطلاح قدما، نغمه است» (خالقی، ۱۳۹۱، ص ۵۵). موسیقی مانند سایر آثار هنری، تعینی برای بیان اندیشه (سیدنی، ۱۳۸۱) و جلوه‌ای از حق بر آزادی بیان است و همان مؤلفه‌های آثار هنری را دارد: موضوع، فرم و محتوا؛ لذا در نوشته‌هایی که با حذف یا غفلت از «موضوع»، صرفاً صحبت از «شکل» و «محتوا» است، موضوع؛ بخشی از محتوا یا شکل تلقی گردیده است (زندیاف، ۱۳۶۴، ص ۷). فرم، شکلی خاص از بیان خواسته‌ها و دریافت‌های انسانی در طول تاریخ است که در مورد موسیقی، نتیجه بیش از ده قرن، حرکت تاریخی و ثبت آن تلقی می‌شود (هودیه، ۱۳۸۰، ص ۱۴). مثلاً سنفونی و کنسرتو، فرم‌هایی از موسیقی هستند (احمدی، ۱۳۹۸، ص ۱۵). «اثر موسیقایی، یک متن نهایی یا ساختاری فراهم آمده از ترکیب صداهایی است که از نظر شدت و طنین یا رنگ صدا با هم تفاوت دارند» (کیمی‌پن، ۱۳۹۶، ص ۱۱۰) که در فرم موسیقایی یا همان «نحوه سامان عناصر موسیقایی» (دهخدا، ۱۳۷۳، ص ۵۷۶۷) جای می‌گیرد. موسیقی همان‌طور که در جهان فرهنگ به عنوان هنر اول شناخته می‌شود، نزد هنردوستان ایرانی هم همواره بر صدر هر مجلسی

جای داشته و نغمه‌ها و نواهای مختلف، زینت بخش اوقات غم و شادی و خوف و رجای اقشار مختلف مردم از عوام تا خواص بوده است.

این پژوهش در باب کلام اثر یا ترانه است. ترانه به «نغمه، خوانندگی و سرود» تعریف شده (موسوی میرکلایی، ۱۳۹۴، صص ۳۲، ۹۲۰۱۳۵، ۱۴۳-۱۵۱) و مترادف با تصنیف، آواز، سرود و به‌طور کلی، اشعار ملحون به کار می‌رود. به بیان بهتر، هر کلامی که با موسیقی تلفیق شده باشد که البته انواع مختلف دارد: از ترانه کودک تا ترانه‌های بومی، دستگاهی، پاپ و رپ در انواع موسیقی اعم از شهری، روستایی و مذهبی (رابرتسون، استیونس، ۱۳۶۹، جلد ۲، صص ۲۰۳-۱۸۹). موسیقی فارغ از هر فرم و سبک، اعم از «موسیقی بدون واسطه یعنی آوازخواندن و نواختن سازها بدون تئوری و نت خوانی با کمک حافظه یا با واسطه» (فرهمنده، ۱۳۷۲، ص ۱۰)، با هر تعریفی در ایران اعم از تعریف حکومت، مردم یا صاحب‌نظران موسیقی (عسگری، ۱۳۸۸، صص ۱۰۳-۹۹)، همانند سایر اشکال هنر در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، برای عرضه عمومی و کسب حمایت‌های موجود، احتیاج به طی فرایند اخذ مجوز از نهاد ذی‌صلاح یعنی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی-زین‌پس، وزارت فرهنگ- دارد. در غیر این صورت، اثر، غیرمجاز نامیده می‌شود و امکان ارائه از مبادی قانونی را از دست می‌دهد. ضمناً مجوز مورد بحث، هم برای کلام اثر و هم، موزیک اثر باید دریافت شود.

باتوجه به خط‌قرمزها اعم از ممنوعیت‌ها و محدودیت‌هایی که به‌ویژه طی سالیان اخیر به‌صورت نوشته و نانوشته در خصوص دریافت مجوز کلام آثار موسیقایی شکل گرفته، به نظر می‌آید در این خصوص دو راه بیشتر وجود ندارد: یا حکم داده شود که تمام هنرمندان پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، الی‌الابد ممنوع‌الفعالیت هستند و باید حرفه خود را تغییر دهند، یا اینکه مطابق قانون می‌توانند به فعالیت بپردازند که در این صورت، باید با آنان بر اساس عدالت و انصاف رفتار کرد؛ لذا این موضوع، همچنان از دغدغه‌های اهالی هنر و مدیران فرهنگی و مقامات بلندپایه کشور به‌شمار می‌آید و ایشان همیشه بر رعایت قوانین و مقررات، تأکید داشته‌اند. در تمامی دولت‌های پس از پیروزی انقلاب نیز،

گفتنی است دلیل انتخاب آثار مشا‌زلیه، پرکاری، قوت ترانه‌ها و اهمیت خواننده در موسیقی پاپ ایران در سال‌های ۱۳۵۰ تا ۱۳۵۷ است. همچنین باید توجه داشت، خواننده مذکور به سبب این که بعد از پیروزی انقلاب، امکان عرضه آثار هنری خود را در داخل نداشته، مورد بررسی این پژوهش قرار گرفته و ملاک این تحقیق برای بررسی ممیزی آثار، صرفاً کلامی است که در آهنگ‌ها استفاده شده است. پر بدیهی است تمام هنرمندانی که پس از پیروزی انقلاب، امکان فعالیت در داخل کشور را نداشته‌اند، دوست داشته‌اند تا در داخل کشور کار کنند. اما فضای حاکم، به آنها چنین اجازه‌ای نداده؛ لذا این مقاله با بیانی علمی، به این موضوع پرداخته که اگر این ترانه‌ها، امروز به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به عنوان متولی امر مجوزدهی در حوزه هنر ارائه

گردند و با معیارهایی سختگیرانه نیز مورد ارزیابی قرار گیرند، فارغ از مواضع سیاسی یا شخصیت هنرمند و این که اساساً هنرمند تمایل دارد به کشور برگردد یا خیر، آیا قابلیت پخش قانونی دارند؟

❁ گفتار نخست- منابع و ساختار ممیزی آثار موسیقایی در حقوق اداری ایران

بند اول- نهاد صدور مجوز و منابع حقوق مجوزدهی کلام آثار موسیقایی

حقوق موضوعه ایران، حکایت از انتخاب راهبرد دخالت و نظام صدور مجوز در امر هنر دارد و موید این گزاره، بندهای ۲۲ و ۲۳ ماده ۲ قانون «اهداف و وظایف وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی» مصوب ۱۳۶۵ است.^۱ لذا رویکرد صدور مجوز در مورد همه فعالیت‌های فرهنگی و هنری جریان دارد و تمام ساحت هنر به آن مبتلاست. به عنوان مثال در بند الف ماده ۷ «قانون مطبوعات» مصوب سال ۱۳۶۴، انتشار صریحاً با نظام اخذ مجوز پذیرفته شده است (انصاری، ۱۳۹۳، صص ۹۰-۸۵). به موجب این ماده، انتشار نشریه به مسئولیت اشخاص حقیقی یا حقوقی با سرمایه ایرانی و اخذ پروانه از وزارت فرهنگ آزاد است. چنانچه نشریه‌ای بدون اخذ مجوز منتشر شود، از شمول قانون مطبوعات، خارج و تابع قوانین عمومی است (تبصره ۲ ماده ۱ قانون مطبوعات). ماده ۷ قانون مطبوعات نیز، صریحاً چاپ و انتشار نشریه‌ای را که پروانه برای آن صادر نشده یا پروانه آن لغو شده یا به دستور دادگاه به طور موقت یا دائم، تعطیل گردیده را ممنوع و جرم شناخته است. در بحث تولید آثار سینمایی هم، چنین روالی برقرار است و فیلم‌ساز باید در مراحل «مجوز فیلم‌نامه، جواز ساخت و پروانه نمایش فیلم» را از نهادهای زیر نظر وزارت فرهنگ دریافت کند، وگرنه امکان عرضه اثرش را نخواهد داشت (آل شیخ، ۱۳۹۹، صص ۹۰-۸۵) که باید اجازه‌نامه اکران را نیز بدان افزود. تهیه‌کنندگان آثار سینمایی هم، باید تابع ضوابط

۱. بند ۲۲ ماده ۲: «صدور اجازه تأسیس یا انحلال مراکز، مؤسسات و مجامع فرهنگی، مطبوعاتی، خبری، هنری، سینمایی، سمعی و بصری و مؤسسات انتشاراتی و تبلیغاتی در کشور...» و بند ۲۳: «هدایت و حمایت از فعالیت مراکز و مؤسسات فیلم‌سازی، سناریونویسی، سینماها، کانون‌ها و مراکز نمایش فیلم، عکاسخانه‌ها و تولیدکنندگان نوار سمعی و بصری و صدور اجازه تأسیس یا انحلال آن گونه واحدها...».

و مقررات «نظام نامه تهیه کنندگی سینمای ایران» مصوب ۱۳۹۸ باشند که روند صدور مجوز را مفصل شرح داده است.

در خصوص دریافت مجوز ترانه و آلبوم صوتی اما طبق ماده ۲ قانون «نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت غیرمجاز می نمایند» مصوب ۱۳۷۲ و بعد آن وفق ماده ۲ همین قانون مصوب ۱۳۸۶- اصلاحی ۱۳۹۹- هرگونه فعالیت تجاری در زمینه تولید... و عرضه آثار... صوتی و تصویری، نیاز به اخذ مجوز از وزارت فرهنگ دارد و متخلفان از این امر به جریمه نقدی محکوم می شوند. تبصره ۱ این ماده، نیروی انتظامی را موظف دانسته تا ضمن ممانعت از فعالیت این گونه اشخاص و مراکز، نسبت به پلمب مراکز و دستگیری افراد طبق موازین قضایی اقدام نماید. مقنن اینجا و با تصویب قانونی سخت و جزایی، سرانجام به نظام صدور مجوز در آثار صوتی تصویری تصریح نمود. هرچند که به نحوه این مهم، اشاره ای ندارد و تنها مجازات و دادگاه صالح را مشخص نموده است (آگاه، ۱۳۹۷، ص ۱۴۰). البته قانون گذار، هرگونه فعالیت تجاری هنری را مستلزم دریافت مجوز دانسته و به این معناست که اگر هنرمندی صرفاً بر پایه ذوق یا تبرع، اقدام به تولید اثری هنری و نشر آن در بستری مثل اینترنت کند، مرتکب جرم نشده، چرا که قصد تجارت یا کسب سود، وجود نداشته است. کما اینکه اخیراً غلام کویتی پور ترانه «رییس» را در ایام محرم در مرداد ۱۴۰۲ منتشر نموده که البته با واکنش وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی مواجه شده است.^۱

با این حال، نحوه صدور مجوز در قانون نیامده و سال ها با ابلاغیه های منتشر نشده و غیرقابل دسترسی و رویه های جاری دفتر امور موسیقی معاونت امور هنری وزارتخانه پیش رفته است؛ لذا برای سالیان متمادی وفق آنچه که در تارنمای وزارتخانه به عنوان نمودار صدور مجوز انتشار یافته، هنرمندان و کار تولید شده باید نظر مثبت شوراهای «شعر» و «موسیقی» و حراست را دریافت نمایند. مرجعی نیز برای شکایت یا اعتراض

۱. ر.ک؛ واکنش وزیر ارشاد به آهنگ جدید کویتی پور، پایگاه اطلاع رسانی تابناک، www.tabnak.ir، ۰۰۴y.jp، آخرین بازدید:

وجود نداشت؛ لذا در صورت عدم دریافت مجوز آلبوم یا تک آهنگ اعم از این که با شعر، موسیقی یا خواننده موافقت نمی شد، باید از طریق مراجع قضایی اقدام می گردید (آگاه، ۱۳۹۹، ص ۷۹).

بند دوم-پیدا و پنهان معیارهای ممیزی ترانه

پیرو استقرار نظام مجوزدهی در حقوق فرهنگی ایران، این مهم در آثار فرهنگی و هنری مختلف به صورت مدون، بیان شده است. به عنوان مثال، قانون مطبوعات در چند فصل و تحت عناوین «رسالت مطبوعات»، «حقوق مطبوعات»، «حدود مطبوعات»، «شرایط متقاضی و مراحل صدور پروانه» و «جرایم»، از صدر تا ذیل شرایط دریافت مجوز یا حلالی که مجوز صادر شده، از بین می رود را تصریح کرده است. مثال دیگر، «مصوبه اصلاحی اهداف، سیاست ها و ضوابط نشر کتاب» مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۸۹ است که ذیل عنوان «حدود قانونی»، به بیان ضوابطی پرداخته که برای دریافت مجوز نشر کتاب لازم است. در حوزه هنرهای تجسمی هم، «دستورالعمل صدور مجوز تاسیس و فعالیت نگارخانه» مصوب ۱۳۹۹ وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی لازم الاجراست. در خصوص صدور مجوز نمایش فیلم های سینمایی نیز، مطابق ماده ۳ آیین نامه «نظارت بر نمایش فیلم و اسلاید و ویدیو و صدور پروانه نمایش آنها» مصوب ۱۳۶۱ و اصلاحیه های بعدی مصوب هیات وزیران، در ۱۴ بند حدود و ممنوعیت ها برای نمایش فیلم تصریح شده است. درخصوص مجوز آثار موسیقایی اما، این مهم از ابتدا با رویکردی محافظه کارانه و به دلیل حفظ جلوه هایی حداقلی از موسیقی پس از پیروزی انقلاب و ممانعت از ممنوع شدن آن، ملاک ها شفاف و مکتوب بیان نمی شد یا اگر مکتوب هم بود، هیچگاه منتشر نشد. حتی بعدها با وجودی که دفتر موسیقی معاونت امور هنری وزارت فرهنگ در وبسایت خود در قسمت «معرفی دفتر موسیقی»، تدوین مقررات مشخص و شفاف برای اجرای آثار صحنه ای و تولیدات موسیقایی و صدور مجوزهای مورد نیاز

را از وظایف خود اعلام می نمود^۱ تا سال ها، معیار مدون و مشخصی وجود نداشت تا اینکه در دولت اصلاحات، در حوزه صدور مجوز اجراهای صحنه ای، ابتدا «آیین نامه نظارت بر اجرای برنامه های صحنه ای موسیقی و نحوه صدور مجوز اجرا و تبلیغات» در سال ۱۳۷۹ به امضای وزیر وقت فرهنگ و ارشاد اسلامی رسید. این مقررہ نیز در بحث ممیزی آثار موسیقایی، نکته ای نداشت. در ادامه، «شیوه نامه اجرایی برنامه صحنه ای موسیقی (کنسرت)» در سال ۱۳۹۵ به امضای وزیر وقت فرهنگ و ارشاد اسلامی رسید که ضمن بیان مراحل متعدد و متنوع اخذ مجوز، خط قرمزهای کلام اثر موسیقایی را در مواد ۸ و ۹ در ۲۰ بند بیان نمود. مقررہ ای که بازهم تغییر کرد و در حال حاضر، «آیین نامه نظارت بر انتشار و اجرای آثار موسیقایی» مصوب ۱۴۰۰ با امضای وزیر وقت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ملاک محسوب می شود و شیوه نامه سال ۱۳۹۵ را نسخ کرده است. هرچند که در بسیاری از موارد، بین این دو سند مشابهت وجود دارد.

آیین نامه جدید ضمن تشریح نحوه و شرایط لازم جهت دریافت مجوز اجرای موسیقی زنده بر روی صحنه، در ماده ۲ خود ویژگی هایی را به طور کلی برای آثار موسیقایی اعم از کلام، صوت و تصویر در دو قسمت الف و ب بر شمرده که «حدود سلبی» در بندهای ۱-۲ تا ۵-۲ عبارتند از: «۱- عدم توهین، القای شبهه، انکار، نفی یا تحریف باورهای دینی، مذهبی و اصول و فروع دین مقدس اسلام. ۲- ممنوعیت اهانت مستقیم یا غیرمستقیم به پیامبران الهی (علیهم الصلوٰت والسلام)، ائمه معصومان (علیهم السلام)، ادیان و مذاهب شناخته شده در قانون اساسی، امام خمینی (ره)، رهبر معظم انقلاب، مراجع تقلید، سران نظام، آرمان های انقلاب اسلامی و ارزش های دفاع مقدس». ۳- عدم اشاعه فساد و فحشا و اعمال منافعی عفت عمومی و نشر اکاذیب. ۴- عدم ترویج و تبلیغ مرام گروه های محارب و غیرقانونی، فرق ضاله و نظام های استبدادی و استکباری و بیگانه. ۵- عدم ترویج روحیه بیگانه گرایی». «حدود ایجابی» نیز وفق بندهای ۲-۶ تا ۱۱-۲: «۱- حفظ و رعایت میراث غنی موسیقایی کشور. ۲- رعایت شأن و منزلت اقوام ایرانی و تقویت

1. www.music.farhang.gov.ir/fa/aboutus

غرور و وحدت ملی و هویت اسلامی - ایرانی. ۳- پاسداشت و رعایت قواعد دستور زبان، ادبیات و شعر فارسی. ۴- ترویج حفظ کبان خانواده و ارزش های اخلاقی جامعه. ۵- توجه به برابری انسان ها از هر رنگ، نژاد، زبان و قوم. ۶- تقویت روحیه امیدواری و پرهیز از ایجاد یأس و سیاه‌نمایی» بیان شده است.

معیارهای مزبور، نه به طور اختصاصی برای کلام آثار موسیقایی، بلکه به طور کلی برای تمام ابعاد یک اثر موسیقی یعنی «کلام، صوت و تصویر» نگاشته شده‌اند و همان‌طور که ملاحظه شد، ضوابطی کلی و عمومی بوده و بیشتر جنبه ریل‌گذاری در آثار دارند؛ لذا برای اعمال ممیزی در یک اثر کلامی - در الگوی صدور مجوز فارغ از ممکن و مطلوب بودن آن - احتیاج به معیارهایی جزئی‌تر است. کوتاه‌سخن آنکه مطابق جست‌وجوهای انجام شده و بررسی مطالب موجود در وب‌سایت‌ها، گفت‌وگوهای اعضای فعلی و سابق شورای شعر و ترانه، هنرمندانی که درگیر این فرایند بوده‌اند، همچنین؛ خبرنگاران حوزه موسیقی در خصوص صدور مجوز برای ترانه‌ها در شورای شعر و ترانه دفتر موسیقی وزارت فرهنگ، فهرست یا عناوینی در مورد استانداردها، خط‌قرمزها یا مفاهیم ممنوعه به طور اختصاصی برای ترانه‌ها، جز آنچه در مقرر معنونه آمده، وجود ندارد. بدین لحاظ، در صدور یا عدم صدور مجوز برای یک اثر، نظر اعضای شورا، نقش اساسی دارد.^۱ نظری که بعضاً شخصی و غیرحقوقی بوده و ممکن است در هر دوره و شرایط، بسته به اقتضائات دوران، متفاوت جلوه کند. کمالینکه محمدعلی بهمنی، رئیس پیشین شورای شعر و ترانه دفتر موسیقی، در نظر کارشناسی شورا، سلیقه را مهم می‌داند.^۲ با این حال، برخی ملاک‌های صدور مجوز در رویه، از لابه‌لای سطور و از میان سخنان مسئولان این حوزه و اهالی فن که هرکدام به نحوی درگیر این فرایند بوده‌اند، استخراج شده که می‌توان آنها را در گروه‌های زیر جای داد:

۱. سانسور، تیغ سلیقه شخصی شورا، پایگاه خبری ترنم شعر، www.taranomeshir.ir/sl/n، ۶۴۲، آخرین بازدید: ۱۴۰۲/۵/۹

۲. محمدعلی بهمنی: پای سلیقه در شورای شعر در میان است، پایگاه خبری ترنم شعر، www.taranomeshir.ir/sl/n، ۴۲۳،

آخرین بازدید: ۱۴۰۲/۵/۹

گروه اول: بوسه- آغوش- معشوق- رقص- مست- شراب (پیشنهاد استفاده از قهوه و آب میوه یا نوشابه به جای آن)-گردن- خوک- شیر خوک- خال کوبی- رقااص- نشیمن گاه- عیاشی- قمارخانه- برهنه- حرام زاده- سگ- مراقبه- تجاوز- خندیدن (برای دختران)- سیگار (برای دختران)- فحش و ناسزا- هرزه- دوست داشتن- شرط بندی- مدیتیشن- قدیس- قدیسه- قفس- بطری- آرایش- معشوق^۱- زولپیدوم- ترامادول^۲	لغات یا عباراتی که به طور عرفی، ممنوع یا حساسیت برانگیز است.
گروه دوم: ۱- سلامت زبان و محتوا و ارزش های ادبی و هنری.^۳ ۲- بررسی قوت و ضعف زبان، وزن و قافیه (بند ۸ «حدود ایجابی» ماده ۲ آیین نامه ۱۴۰۰)، جلوگیری از نقض کرامت انسانی (بند ۱۰ «حدود ایجابی» ماده ۲ آیین نامه ۱۴۰۰) و خطاب قراردادن معشوق یا مخاطب با عناوینی همچون دیوونه، روانی، لعنتی.^۴	خط قرمزهای ذکر شده توسط اعضای شورای شعر و ترانه، هنرمندان و محققان این حوزه

۱. برخی از کلمات ممنوعه در ممیزی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، وبسایت عصر اسلام، www.asrslam.com/fa/

news/۵۹۸۳/، آخرین بازدید: ۱۴۰۲/۵/۹

۲. از زولپیدوم و ترامادول تا دست و آغوش / ممیزی شعر به اشعار مولانا رسید، پایگاه خبری مدارا، www.modara.ir/fa/

news/۶۳۰۱۶/، آخرین بازدید: ۱۴۰۲/۵/۹

۳. معیار اعطای مجوز به ترانه ها چیست؟، خبرگزاری باشگاه خبرنگاران جوان، www.yjc.ir/، آخرین بازدید: ۱۴۰۲/۵/۹

۴. بیابانکی: گار شورای شعر، مشورت دادن است، پایگاه خبری ترنم شعر، www.taranomeshir.ir/sl/n، ۳۵۲، آخرین بازدید: ۱۴۰۲/۵/۹

۳- عناوین مجرمانه مانند افترا، توهین، تشویق فحشا، نشر اکاذیب، عدم رعایت عفت کلام، استفاده از الفاظ زشت، توهین به قومیت‌ها، ادیان و مذاهب، خودکشی، نقد یا اعتراض به اوضاع اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی، عدم ترویج و تبلیغ «مرام گروه‌های محارب و غیرقانونی، فرق ضاله، نظام‌های استبدادی و استکباری و بیگانه و روحیه بیگانه‌گرایی» (آگاه، ص ۱۴۳) (بندهای ۳ تا ۵ «حدود سلبی» ماده ۲ آیین‌نامه ۱۴۰۰). ۴- معیارهای اخلاقی و شرعی، پایمال کردن حقوق شهروندی، حفظ اصول دینی مذاهب اسلامی، وحدانیت خدا، شان و جایگاه پیامبران، ائمه، معصومین، اشخاص مورد احترام در مذهب تشیع، ارزش‌ها و آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی^۱ (بند ۱ و ۲ «حدود سلبی» و بندهای ۷ و ۹ و ۱۱ «حدود ایجابی» ماده ۲ آیین‌نامه ۱۴۰۰). ۵- تضاد فکری با حکومت، کلمات و مفاهیم اروتیک و استفاده ابزاری از زنان.^۲ ۶- پاسداری از زبان فارسی (بند ۸ «حدود ایجابی» ماده ۲ آیین‌نامه ۱۴۰۰) و عدم وجود رابطه جسمانی فاحش در اشعار.^۳	گروه دوم: خط قرمزهای ذکر شده توسط اعضای شورای شعر و ترانه، هنرمندان و محققان این حوزه
--	--

۱. اخذ مجوز ترانه، وب‌سایت موسسه هنری بانگ آوای سازنگ - پاس، www.music-bass.com/poetry-license/، آخرین بازدید: ۱۴۰۲/۵/۹

۲. محمد علی بهمنی: کدام شورا؟ شورایی که شورانیست، پایگاه خبری ترنم شعر، www.taranomeshir.ir/sl/n، ۷۹۹، آخرین بازدید: ۱۴۰۲/۵/۹

۳. مجید افشاری: ما کارشناس شعر و ترانه هستیم، نه شورای ممیزی، پایگاه خبری ترنم شعر، www.taranomeshir.ir/، ۳۴۷/sl/n، آخرین بازدید: ۱۴۰۲/۵/۹

۱- معیارهای دوگانه. مثلاً کلمات «لب» و «آغوش» در اشعار بعضی از شاعران رد می شود. اما در اشعار بعضی از شاعران دیگر، مجوز می گیرد. ۲- موی طلایی، بلوند، آبی و سبز که به فرهنگ غربی نزدیک است، حساسیت برانگیز است. اما موی مشکی و خرمایی که به فرهنگ شرقی تعلق دارد، قابل قبول می باشد. ۳- استفاده از کلمه «شیخ» ممنوع است، چرا که حالتی طعنه آمیز و کنایی دارد. اگر هم هدف، مدح کردن است، باید از کلمات معادل استفاده شود. ۴- کلمات و عباراتی مانند «لخت»، «عریان»، «تخت خواب»، «عروسک و عروسک بازی»، «پیمانه»، «قمارباز» و «روسی»، ممنوع یا حساسیت برانگیز است. ۵- استفاده از اسامی ائمه علیهم السلام و مفاهیمی مثل قسم دادن آنها یا آرایه تلمیح و ارجاع به واقعه ای مربوط به ائمه علیهم السلام یا رخدادهای دینی، حساسیت برانگیز است و دقیق بررسی می شود تا احترام آمیز باشد.	گروه سوم: معیارهایی که فعالان عرصه شعر و ترانه به صورت تجربی و مقطعی با آن مواجه گشته اند.
---	---

بند سوم- دامنه پژوهش

همان طور که ذکر شد، هدف این پژوهش، بررسی آثار قبل از انقلاب خواننده یادشده و تطبیق آن با معیارهای امروزی ممیزی وزارت فرهنگ در ترانه های فارسی است که در سه گروه مذکور، دسته بندی گردید. جامعه آماری این پژوهش یعنی آثار خواننده که در حد فاصل سال های ۱۳۵۰ تا ۱۳۵۷ خوانده شده اند، مجموعاً ۴۷ ترانه

می باشد که شامل دو آلبوم^۱ و ترانه‌هایی از آلبوم‌های مختلف و فیلم‌های سینمایی^۲ است.^۳

✻ گفتار دوم- خط‌کش ممیزی فعلی کلام موسیقی بر ترانه‌های مورد مطالعه

پس از احصای فهرست ترانه‌های خوانده شده در بازه زمانی قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، متون این ترانه‌ها استخراج شد و با معیارهای ممیزی دفتر موسیقی که در سه گروه جای گرفتند، از نگاه یک ممیز وزارت فرهنگ و به صورت سخت‌گیرانه، تطبیق داده شد تا مشخص شود چه تعداد از این ترانه‌ها، مشکلی برای اخذ مجوز به سبک امروز ندارند و چه تعدادی نمی‌توانند از فیلتر ممیزی عبور کنند و دلایل آنها چیست. موضوعی که در دایره حقوق اداری مجوز کلام آثار موسیقایی و در مبحث ممیزی جای می‌گیرد. همچنین بعد بررسی از دیدگاه ممیز وزارت فرهنگ، تلاش شده تا در جواب بعضی ایرادات، از دیدگاه حقوق اداری و وجه هنری، مصادیق ممیزی شده، مورد بررسی قرار گیرند تا مشخص شود

۱. آلبوم «نازی نازکن» شامل ترانه‌های: ۱- نازی نازکن (۱۳۵۶). ۲- پوست شیر (۱۳۵۴). ۳- کندو (۱۳۵۴). ۴- بدرقه (۱۳۵۵). ۵- شب مرد تنها (۱۳۵۶). ۶- میلاد (۱۳۵۵). ۷- باغ بلور (۱۳۵۷). ۸- باد و بیشه (۱۳۵۶). ۹- سادگی مراب ببخش (۱۳۵۶). ۱۰- سایه (۱۳۵۴). ۱۱- شب زخمی (۱۳۵۴)؛ و آلبوم «شب‌زده» شامل ترانه‌های: ۱- شب‌زده (۱۳۵۶). ۲- غسل (۱۳۵۶). ۳- پیچک (۱۳۵۷). ۴- غربت (۱۳۵۶). ۵- خورجین (۱۳۵۵). ۶- خاتون (۱۳۵۴). ۷- سبد (۱۳۵۵). ۸- خالی (۱۳۵۷). ۹- راز همیشگی (۱۳۵۶). ۱۰- مولای سبزپوش (۱۳۵۷).

۲. ترانه‌های آلبوم‌های مختلف و فیلم‌های سینمایی عبارتند از: ۱- شکار (۱۳۵۵). ۲- برج (۱۳۵۶). ۳- رحم‌کن (۱۳۵۶). ۴- گل‌واژه (۱۳۵۵). ۵- سفر (۱۳۵۷). ۶- خاکستری (۱۳۵۶). ۷- تو کی هستی (۱۳۵۴). ۸- پیر (۱۳۵۲). ۹- شب (۱۳۵۲). ۱۰- عطش (۱۳۵۱). ۱۱- چرا چرا (۱۳۵۲). ۱۲- تپش (۱۳۵۳). ۱۳- بر فراز آسمان‌ها (۱۳۵۷). ۱۴- تهمت (۱۳۵۱). ۱۵- یه روزی مهربون بودی (۱۳۵۱). ۱۶- روستایی (۱۳۵۲). ۱۷- خونه (سیل غارتگر، ۱۳۵۲). ۱۸- جدایی (۱۳۵۳). ۱۹- اسیر (۱۳۵۴). ۲۰- چشمه (۱۳۵۵). ۲۱- دلتنگی (۱۳۵۶). ۲۲- کویر (۱۳۵۶). ۲۳- وقتی به مستی می‌رسم. ۲۴- مادر. ۲۵- بانوی ما. ۲۶- کتاب سوخته.

۳. اطلاعات تمامی ترانه‌ها اعم از نام، سال انتشار، متن و... از منابع زیر گردآوری شده‌اند:

(۱) سرفراز، اردلان، از ریشه تا همیشه، تهران: ورجاوند، ۱۳۸۴

(۲) جنتی عطایی، ایرج، زمزمه‌های یک شب سی ساله، تهران: کتاب مهر، ۱۳۸۲

(۳) وب‌سایت خواننده مربوطه (www.ebihamedi.com)

(۴) وب‌سایت فریبرز لاجینی (www.lachini.com)

(۵) وب‌سایت اطلس موزیک (www.atlas-music.ir)

تا چه حد، ایرادات قابل دفاع است؟ ولی پیش از آغاز فرایند ممیزی ترانه ها، دو نکته قابل ذکر است:

۱- ممیزی یا سانسور، طریقه ای برای مداخله در تولید و عرضه آثار هنری است. ممیزی در مقوله نظارت جای نمی گیرد. چه اینکه نظارت، همیشه پسینی بوده و نظارت قبل از تولید یا انتشار معنا ندارد (راسخ، ۱۴۰۰) و مجوز اثر در حقوق اداری، ایقاعی لازم است (هداوند، ۱۳۹۳، ص ۱۱۳ و ۱۴۱). تصمیمی اداری که باید توسط مرجع صلاحیتدار و طی فرایند قانونی، هم از نظر شکل و هم محتوا اتخاذ و به ذینفع ابلاغ شود. درواقع طی مقاله حاضر، تصمیم اداری مزبور، اولاً- سوای اینکه شورای مذکور وجاهت قانونی دارد یا خیر (چون با مقرر و بدون قانون وضع شده). ثانیاً- جدا از اینکه ملاک های موجود در آیین نامه ۱۴۰۰ و رویه پس از پیروزی انقلاب اسلامی، چقدر با قوانین اساسی و عادی، قرابت دارند و تا چه حد معقول، منطقی و منطبق با ذات هنر موسیقی هستند؛ مطالعه می گردد. امری که در ادبیات حقوقی، سابقه ای نداشته، مورد غفلت واقع شده و حتی متون حقوقی اداری درخصوص حقوق ممیزی و ایقاعات اداری، بسیار اندک است. به عبارت دیگر، این که برای مجوزدهی آثار هنری، «دخالت» اتفاق می افتد و عنوان «نظارت قبل از تولید» بر خود می گیرد، غلطی مصطلح و مفهومی اشتباه است، چرا که چیزی به عنوان «نظارت پیشینی» وجود ندارد. مداخله پیشینی، سانسور است. اما چون کلمه سانسور صورت خوشی ندارد، با جعل عنوان «نظارت پیشینی»، به نوعی پوشش داده می شود.

۲- بررسی و تطبیق متون ترانه ها با معیارهایی نظیر سلامت و قوت زبان و رعایت وزن و قافیه که در گروه دوم گروه بندی ها جای گرفتند (بند های ۱ و ۲)، چون در تخصص کارشناسان حوزه ادبیات می باشد، مورد ارزیابی قرار نگرفته است. همچنین باید توجه داشت صرف وجود یک یا چند لغت و عبارت ممنوعه یا حساسیت برانگیز در یک اثر، منجر به توقیف و رد کل اثر نمی شود و با اعمال اصلاحیه های پیشنهادی، مجوزهای لازم را دریافت می شود.

۳- در بحث تطبیق ترانه ها با ملاک های ممیزی، بعد از اعمال نظر از جایگاه مفاد

ممیزی، از زاویه فضای ترانه و تفسیر حقوقی مواردی مطرح شده که محتمل است سراینده یا خواننده، نظر دیگری داشته باشند که طبیعی بوده و این موارد، نظر نویسندگان است. ضمن آنکه هر ترانه بسته به زمان و مکانی که شنیده یا اجرا می شود، می تواند مورد تفاسیر متفاوت و متعددی واقع شود که این مهم باید از اصل و مطلق اثر، جدا گردد.

بند نخست- تحلیل و تطبیق ترانه ها با ضوابط ممیزی

در این بند با توجه به تقسیم بندی سابق الذکر آثار مورد مطالعه، کلام ترانه ها در سه بند تحلیل می شود.

۱- ترانه های آلبوم اول

۱- در «ترانه نازی نازکن» از نظر ممیزی، کلمه «مست» در عبارت «...کبکای مست غرورت...» می تواند مشمول لغات گروه اول باشد که در مقابل، از دید بافت شعر می تواند مطرح شود که کلمه «مست» در وصف کبک به کار رفته و ربطی به حالت مستی ممنوعه از منظر شرعی برای انسان ندارد. در «ترانه پوست شیر»، عبارت «... برای لمس تن عشق، کسی باید باشه...» می تواند مشمول بند ۵ گروه دوم (کلمات و مفاهیم اروتیک) قرار گیرد. اما بخشی از عشق و علاقه، مفاهیمی مثل لمس کردن و نوازش کردن است و اساساً بدون این مفاهیم و عشق زمینی، عشق اصیل و الهی بی معنا می گردد. پس هرگونه توصیفی از لمس کردن مانند روابط زوجین نمی تواند معنا و مفهوم ناصحیحی داشته باشد. در «ترانه کندو»، کلمه «برهنه» در عبارت «...برهنه کن منو از این لباس نفرین...» می تواند از نظر ممیزی، مشمول لغات گروه اول باشد. ولی باید توجه داشت، منظور از کلمه «برهنه» در این اثر، رهایی و خالی شدن از مفهوم نفرین است که در ترانه مورد اشاره قرار گرفته و ربطی به برهنگی مادی و فیزیکی انسان ندارد؛ لذا اساساً خارج از شمول ممیزی تلقی می گردد.

۲- در «ترانه شب مرد تنها»، کلمه «پیمونه» در عبارت «...دلم با تو خوش بود و پیمونه می زد...» از منظر ممیزی، مستعد است تا مشمول بند ۴ گروه سوم (برخی کلمات ممنوعه یا حساسیت برانگیز) محسوب شود. در عبارت «...نه مرد قلندر نه آتش پرستم...» نیز،

به مفهوم آتش پرستی اشاره شده که می تواند کنایه ای به پیروان دین زرتشت تلقی شود. بنابراین از آنجا که مطابق اصل سیزدهم قانون اساسی، دین زرتشتی از ادیان شناخته شده در کشور می باشد، این عبارت متصور است مشمول بند ۳ گروه دوم (توهین به ادیان) هم، تلقی شود. همچنین، کلمه «مست» در عبارت «...فقط با خیالت، شبا مست مستم...» ممکن است مشمول لغات گروه اول تفسیر شود. با این حال، در مفهوم مستی، مست عشق الهی بودن و اشاره باده عشق به خدواند نیز مطرح است. ضمن آنکه شهروندان زرتشتی، گاه در محاوره به آتش پرست خوانده می شوند که توهینی مدنظر نیست و صرفاً از کلمه ای مرسوم در زبان محاوره ای مردم که قاعدتاً در حوزه الهیات تخصصی ندارند، بهره برده شده است.

۳- طی «ترانه باغ بلور»، عبارت «...می تونیم باهم بخونیم دوباره شعر رهایی، پُر فریاد شه گلومون جای بغض و بی صدایی...» از زاویه ممیزی، می تواند ناظر به اعتراض نسبت به مسائل سیاسی و اجتماعی تلقی شده و مشمول بند ۳ گروه دوم (نقد یا اعتراض به اوضاع اجتماعی و سیاسی) قرار گیرد. در این خصوص، باید توجه داشت که اعتراضی نسبت به حکومتی خاص وجود ندارد و مقصود، مقابله با مطلق ظلم و استبداد و مقاومت برابر آن است. امری که در قانون اساسی به کرات، مورد تاکید قرار گرفته: ۱- قسمت ج بند ۶ اصل ۲، «نهی هرگونه ستمگری و ستمکشی و سلطه گری و سلطه پذیری» را از راه های ارجمندی «کرامت و ارزش والای انسان و آزادی توأم با مسوولیت او در برابر خدا» دانسته است. ۲- اصل ۳، «محو هرگونه استبداد و خودکامگی» را در فهرست وظایف دولت جمهوری اسلامی ایران، لحاظ نموده. ۳- وفق اصل ۱۵۲، «سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بر اساس نفی هرگونه سلطه جویی و سلطه پذیری ... و عدم تعهد در برابر قدرت های سلطه گر ... استوار است». ۴- به موجب اصل ۱۵۴، «جمهوری اسلامی ایران ... از مبارزه حق طلبانه مستضعفین در برابر مستکبرین در هر نقطه از جهان حمایت می کند».

۴- در «ترانه باد و بیشه»، عبارت «...تو هدهد سلیمونی رو شونم، من واسه تو نامه

بی‌نشونم...» به داستان زندگی حضرت سلیمان علیه السلام اشاره دارد و از دید ممیزی، می‌تواند مشمول بند ۴ گروه دوم (حفظ شان و جایگاه پیامبران علیهم السلام) و بند ۵ گروه سوم (استفاده از تلمیح و ارجاع به واقعه‌ای دینی) قرار گیرد. اما این هم هست که در عبارت یادشده، صرفاً تشبیه صورت گرفته و تعریض یا کنایه‌ای به مفاهیم دینی صورت نگرفته است. چنانکه با مراجعه به متن کامل ترانه و مشاهده مفاهیم ذکرشده در آن، متوجه می‌شویم عبارات فوق، در روح کلی ترانه، قبیح نمی‌نماید. ضمن اینکه بیان چنین مفاهیمی در آثار هنری می‌تواند باعث شود مخاطبان این آثار با این داستان‌ها آشنا شوند؛ لذا نهایتاً به نفع ادبیات دینی ارزیابی می‌شود.

۵- در «ترانه سادگی مرا ببخش»، کلمه «قمار» در عبارت «...از ابتدا دست تو را در این قمار خوانده‌ام...» متصور است که مشمول لغات ممنوعه گروه اول باشد. اما کلمه قمار برای تشبیه آن به زندگی استفاده شده و ترویج و تبلیغ این فعل ممنوعه به شمار نمی‌رود. امری که از نتایج تدقیق در کلیت ترانه به شمار می‌رود. در «ترانه سایه»، عبارت «...باتنت، برهنگیمو بیوشون...» محتمل است تحت بند ۵ و ۶ گروه دوم (بیان مفاهیم اروتیک و توصیف رابطه جسمانی فاحش) تعبیر شود. ضمن این که کلمه «برهنه» جزو لغات ممنوعه گروه اول است. اما از این لغات برای ایجاد حجاب و جلوگیری از تصویر عربانی استفاده شده است. امری که نشان می‌دهد واژگان باید در بافت ترانه و نه به صورت مطلق تفسیر شود.

۶- در «ترانه شب زخمی»، عبارت «...پیش رومون آب زمزم، سوختیم اما، قطره‌ای هم نچشیدیم...»، ناظر به داستان حضرت اسماعیل علیه السلام و جوشیدن چشمه زمزم از زیر پای ایشان در صحرای مکه است. بنابراین متصور می‌باشد که مشمول بند ۵ گروه سوم (تلمیح و ارجاع به وقایع دینی) برداشت شود. ولی در این عبارت، تنها صنعت تشبیه صورت گرفته و هیچ تعرض یا اهانتی به مفاهیم دینی صورت نگرفته است. ضمن آنکه با مراجعه به متن کامل ترانه و مشاهده مفاهیم ذکرشده در آن، مشخص می‌شود عبارات فوق، در روح کلی ترانه، مذموم نیستند. ضمن اینکه بیان مفاهیم دینی، ترویج آن نیز، محسوب می‌گردد.

۲- ترانه های آلبوم دوم

۱- در «ترانه عسل»، عبارت «...نیاز من به او برای خواستنه...» می تواند به مفهومی اروتیک و استفاده ابزاری از زنان تعبیر شود و مشمول بند ۵ گروه دوم قرار گیرد. در مقابل، این مطرح است که روح و مفهوم کل ترانه، هیچ نگاهی به مفاهیم اروتیک ندارد و صرفاً به دنبال ابراز عشق و علاقه است. در «ترانه غربت»، تاکید بسیار بر «چشم» و «لب» در عباراتی نظیر «...غربت چشمت...»، «...هرچی دریا رو زمینه، قد چشمت...»، «...دریچه قشنگ چشم روشنت...»، «...آیین چشمت...»، «...غربتی که همزنگ چشمت...»، «...گلبرگ لبات...»، «...حرفی داری روی لب هات...» می تواند مصداق توصیف رابطه جسمانی فاحش و مشمول بند ۶ گروه دوم تلقی شود. با این حال، چشم و لب، دو عضو از بدن هستند که کارکردهای متعدد دارند و بهره از آنها در صنعت تشبیه، نمی تواند صرفاً به استفاده نابجا تفسیر شود.

۲- در «ترانه خورجین»، عبارت «...تنی تشنه نوازش...» می تواند مشمول بند ۵ گروه دوم (مفاهیم اروتیک) باشد. با این وجود، نوازش می تواند در متون مختلف، معنای متفاوتی داشته باشد؛ لذا در گزاره های دینی، مثلاً بین زوجین یا بین والدین و فرزند، فاقد ایراد است. ضمن آنکه در اتمسفر دینی، هر نوازشی حرام نیست و به عنوان نمونه، اگر از باب احترام، دلجویی و تکریم باشد، یعنی از باب لذت نباشد، متفاوت است. در «ترانه سبد»، عبارتی مثل «...تن صمیمی تو کو؟...» و «...سبد سبد گلای تازه تن، برای باغ دست من نبود...» می تواند مشمول بند ۵ گروه دوم (مفاهیم اروتیک) تفسیر شود. اما این هم هست که استفاده از واژه تن در صناعات ادبی، ضمن داشتن معانی گوناگون، به عنوان یکی از جلوه های ادبی، فاقد ممنوعیت است.

۳- در «ترانه خالی»، کلمه «آغوش» در عبارت «...تنها آغوش تو مونده، غیر از اون هیچ...» در فهرست لغات گروه اول است و می تواند تحریک آمیز قلمداد شود. ولی این استدلال هم مطرح است که با مراجعه به متن کامل ترانه و مشاهده مفاهیم آن، عبارات فوق، در زمره خط قرمزها نمی گنجد، چون این ترانه دارای درون مایه ای غمگین بوده و کلمه

آغوش در این اثر، جنبه حمایت‌گری و مهرورزی دارد و با آغوشی که می‌تواند تحریک‌آمیز و ممنوع قلمداد شود، متفاوت است.

۳- تک‌آهنگ‌ها و ترانه‌های فیلم‌های سینمایی

۱- در «ترانه شکار»، عبارت «...دلتن‌گم، دلتن‌گم از این بیداد...» می‌تواند ذیل بند ۳ گروه دوم (اعتراض به مسائل اجتماعی و سیاسی) جای گیرد. ولی همان‌طور که گفته شد، اعتراض و مبارزه با ظلم و ستم، از مبانی انقلاب و نظام جمهوری اسلامی است و این مهم اتفاقاً مورد حمایت دولت است. در «ترانه رحم کن»، کلمه «عریان» در عبارت «...نفست به شعر من، جرئت عریانی داد...» مستعد تفسیر وفق کلمات بند ۴ گروه سوم می‌باشد. ولی با مراجعه به متن کامل ترانه و مفاهیم به کار رفته در آن، کلمه «عریان» علی‌رغم این که ممکن است به طور عام، معنایی در دایره ممیزی داشته باشد، اما در قالب این ترانه، در معنای رهایی و اوج گرفتن به کار رفته و فاقد ایراد است.

۲- در «ترانه سفر»، می‌تواند ادعا شود عبارت «...تو ساده دل، ندانستی خدای تو دروغین بود، تنی خاکی و درمانده، خدای تو فقط این بود...» با عدم رعایت موازین شرعی و دینی، شأن را رعایت ننموده و مشمول بند ۴ گروه دوم است. ولی این استدلال وجود دارد که کلمه خدا در طول تاریخ، معانی بسیار متنوعی داشته و الله، خدای راستین همه کائنات است؛ لذا اتفاقاً در این ترانه، خداهای غیرالله، انکار شده است. در «ترانه خاکستری»، عباراتی نظیر «...چه یأس بی‌نهایتی، ندیم من بود...»، «...روح بزرگوار من، لحظه معراج منه...» و «...فکر نجات من نباش، مرگ منو ترانه کن...» می‌تواند دال بر مفهوم خودکشی مورد نظر باشد و ذیل بند ۳ گروه دوم قرار گیرد. هرچند که روح این ترانه، غم‌انگیز بوده و برداشت مفهوم خودکشی از آن، سخت‌گیرانه ارزیابی می‌شود. نیز اگر چنین رویه‌ای حاکم شود، بسیاری از ترانه‌های غمگین با چنین ایرادی مواجه شده و ممنوع می‌شوند. در «ترانه تو کی هستی»، عبارت «...داغی و سوسه گرفتن دستای تو...» می‌تواند مفهومی اروتیک را به ذهن متبادر کند و مشمول بند ۵ گروه دوم مستقر شود. اما چنانکه گفته شد، این اعمال

بسته به نسبت بین طرفین، می تواند ممنوع باشد یا نباشد. ضمن آنکه از جلوه های ادبی و بدون مخاطب متعین بوده و نمی تواند مروج بی اخلاقی باشد.

۳- در «ترانه پیر»، عباراتی نظیر «...تو دلش، مرده امید...»، «...اینجا من زندونی ام...»، «...» بر فقیران این ستم ها تا به کی...»، «...نشکین بال این قاصدکای ما...» و «...نشکین بال این بی گناهان را اینجا...» به دلیل انتقاد از اوضاع اجتماعی و سیاسی، مستعد استقرار ذیل بند ۳ گروه دوم است. همچنین ظرفیت تلقی تضاد فکری با حکومت- بند ۵ گروه دوم- را دارد؛ لذا به نظر می رسد این ترانه به دلیل اینکه روح و کلیتی اعتراضی و انتقادی دارد، نتواند به طور کلی مجوز لازم را کسب کند. هرچند که مستند به قانون اساسی، در کنار حمایت از مبارزه با ظلم و استبداد- که شرح آن رفت- آزادی های سیاسی و مدنی از جمله در بند ۷ اصل ۳ به رسمیت شناخته شده و مصادیق این حق ها نباید از خط قرمزهای کلام اثر موسیقایی باشد. در «ترانه تیش»، کلمه «برهنه» در عبارت «...واسه این تن برهنه، ناز دست تو لباسه...» در میان کلمات اشاره شده در بند ۴ گروه سوم قرار دارد. فارغ از اینکه جهان ادبیات، انتزاعی و فاقد مصداق مشخص است. ضمن اینکه چون استقرار کلمات در جهت پوشاندن و ایجاد حجاب است، مشکلی متوجه متن نیست.

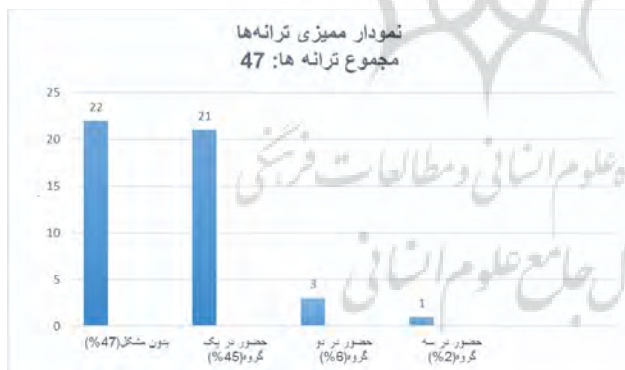
۴- در «ترانه روستایی»، کلمه «هرزه» در عبارت «...در آغل به باد هرزه تن می داد...»، مشمول لغات ممنوعه گروه اول است. اما با رجوع به متن ترانه، مشخص است کلمه «هرزه» در وصف باد به کار رفته و ترانه به طور کلی، حوادث جاری در طبیعت را روایت می کند. نیز گفتیم هر واژه به کار رفته در متن، باید در چارچوب فضای متن، مورد توجه و تفسیر قرار گیرد و تفسیر لغات به صورت مطلق و خارج از دنیای اثر، منجر به ممنوعیت واژگان بی شماری می شود که ادبیات و حتی گفتار محاوره را ناممکن یا بسیار صعب می نماید. در «ترانه جدایی»، عبارت «...ای که بوی تن تو، چشم گل کور می کنه، نرمی ناز تنت، مخمل کم رو می کنه...» متصور است ذیل بند ۶ گروه دوم (رابطه جسمانی فاحش) تعبیر گردد. استدلال مقابل اما، این است که ترانه در باب عاشقانه های عشقی زمینی با بهره از آرایه های ادبی است و امر ممنوعی را تبلیغ یا روایت نمی کند. در «ترانه چشمه»،

عبارت «...واسه آخرین دقایق، کشتی نجات نوحم...»، تلمیح به داستان حضرت نوح علیه السلام و کشتی ساخته شده توسط این پیامبر اولوالعزم دارد و می تواند مشمول بند ۵ گروه سوم باشد. ولی باید در نظر داشت طی این عبارت، به تشبیهی بسنده شده و توهین یا هتک حرمتی به مفاهیم مذهبی صورت نگرفته است. ضمن آنکه بیان چنین مفاهیمی در ترانه، از موجبات حفظ و تبلیغ ادبیات دینی ارزیابی می گردد.

و سر آخر، در «ترانه وقتی به مستی می رسم»، نام ترانه مشکل دارد، چرا که کلمه «مست» جزو لغات ممنوعه گروه اول است. در متن ترانه هم، عباراتی مثل «... وقتی به مستی می رسم، وقتی خراب می میشم...»، «... وقتی خراب جام باده میشم...»، علاوه بر این که بازهم دارای واژگانی ممنوعه است، محتمل است با معیارهای اخلاقی و شرعی اصطکاک داشته باشد؛ بنابراین می تواند مشمول بند ۴ گروه دوم باشد.

بند دوم- نتایج مطابقت ترانه ها با معیارهای ممیزی

در پایان تحلیل، شایسته توجه است که تعداد ۲۵ ترانه از ۴۷ ترانه مورد بررسی که شرح آن رفت، مشمول موارد ممیزی بودند و ۲۲ ترانه الباقی، مشکلی از لحاظ ممیزی نداشتند. همچنین گفتنی است ترانه های مورد بررسی قرار گرفته، هرچند به طور مستقیم به «حدود ایجابی» ذکر شده در آیین نامه سال ۱۴۰۰ نپرداخته اند، اما در نفی آن هم، کلامی به بیان نیاورده اند. جزییات مربوط به وضعیت ترانه ها از لحاظ حضور در گروه بندی ممیزی ها، در نمودار زیر درج شده است:

همان طور که در نمودار فوق نمایان است، ۲۲ ترانه (۴۷ درصد) اساساً در هیچ یک از گروه بندی های ممیزی، قرار نگرفته اند. ۲۱ ترانه (۴۵ درصد) صرفاً در یکی از گروه های ممیزی قرار دارد، ۳ ترانه (۶ درصد) از لحاظ دو گروه ممیزی، می تواند دارای ایراد تفسیر گردد و فقط یک ترانه (۲ درصد) در هر سه گروه ممیزی قرار گرفته است. ضمن اینکه بیشترین ممیزی با ۱۶ مورد از آن ملاک های گروه دوم، ۸ مورد در گروه اول و ۶ مورد در گروه سوم ممیزی جای گرفته است.

طبق آمار فوق به این نکته پی می بریم که کلمات و عبارات سالم و بدون مشکل در ترانه های مورد بررسی قرار گرفته، بسیار بیشتر از موارد حساسیت برانگیز و ممنوعه بوده و در اکثر موارد می توان با تغییراتی اندک، آن ترانه ها را صاحب مجوز دانست.

بر این اساس، با اصلاح یک یا چند کلمه مناقشه برانگیز، می توان اخذ مجوز را برای ترانه رقم زد. البته این قبیل اصلاحیه ها، حالت مشروط و پیشنهادی دارد. اگر خالق اثر بپذیرد، آن اصلاحیه ها را اعمال می کند و مجوز قطعه را می گیرد و در غیر این صورت، مجوز صادر نمی شود؛ لذا اصلاح به صورت قهری اتفاق نمی افتد. وقتی قطعه ای به خاطر یک یا دو کلمه یا عبارت کلاً مجوز نگیرد، مرگ اثر هنری فرا می رسد. درحالی که با اعمال اصلاحیه، دست کم زنده می ماند.

نتیجه گیری

فعالیت های فرهنگی و هنری در حقوق ایران، تابع نظام صدور مجوز است و بخش های مختلف وزارت فرهنگ، این وظیفه را برعهده دارند. در حوزه شعر و ترانه اما خلاف سایر اشکال فعالیت های هنری، تا قبل از «شیوه نامه اجرایی برنامه صحنه ای موسیقی (کنسرت)»، مصوب ۱۳۹۵ وزیر فرهنگ، ملاک رسمی و اعلام شده ای از سوی نهاد مجوزدهنده وجود نداشت و همین مسئله، پای سلیقه شخصی را به این فرایند باز کرده بود. اما در شیوه نامه مزبور و بعد آن، «آیین نامه نظارت بر انتشار و اجرای آثار موسیقایی» مصوب ۱۴۰۰ وزیر فرهنگ، معیارهایی کلی ذکر شد که سوای قانونی یا غیرقانونی بودن

آنها، در این پژوهش مورد نظر قرار گرفت. ضمن آنکه سنت و رویه به جامانده از ابتدای پیروزی انقلاب در ممیزی کلام آثار موسیقی که با جزئی نگری، در طول همه این سالها توسط شورای شعر و ترانه دفتر موسیقی وزارت فرهنگ، اعمال شده، از منابع مختلف و پراکنده اعم از مصاحبه های مسئولان، هنرمندان و ترانه سرایان، استخراج گردید و با این ملاکها مطابقت یافت و در سه گروه جای گرفت. سپس، آثاری که توسط خواننده در بازه زمانی قبل از پیروزی انقلاب اسلامی اجرا شده اند، با معیارهای متعین و مدون امروز سنجیده شد و هدف این بود که مشخص شود چه میزان از این ترانه ها، قابلیت اخذ مجوز با سازوکار کنونی را دارند. چرا که همه آثار این خواننده در حال حاضر و به بیان بهتر، از ابتدای انقلاب، ممنوع بوده و قابلیت پخش از صداوسیما یا اخذ مجوز از وزارت فرهنگ را نداشته اند.

نتیجه آنکه حدود نیمی از ترانه های مورد بررسی قرار گرفته، تفاوت خاصی با ترانه هایی که از وزارت فرهنگ مجوز می گیرند، ندارند و بخش قابل توجهی از ترانه ها هم صرفاً با تغییر در مقدار کمی از عبارات و کلمات مورد استفاده می توانند در چارچوب مدنظر وزارت فرهنگ قرار گرفته و مجوز را دریافت کنند؛ بنابراین می توان ادعا نمود آنچه پس از پیروزی انقلاب، مانع فعالیت این خواننده شده و آثارش را زیر چتر مجوزهای وزارت فرهنگ قرار نداده، معیارهای فرا حقوقی نظیر شخصیت خواننده یا برداشت های سیاسی و اجتماعی و خارج نشین بودن وی است. امری مرتبط با عنوان «ممیزی هنرمند به جای ممیزی اثر هنری» که مطالعه مستقل دیگری را می طلبد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

❁ فهرست منابع

کتاب‌ها

۱. آل‌شیخ، رحیم، آزادی سینما و نظم عمومی در نظام حقوقی ایران و ایالات متحده آمریکا، تهران: کیومرث، ۱۳۹۹.
۲. احمدی، بابک، موسیقی‌شناسی: فرهنگ تحلیلی مفاهیم، تهران: مرکز، ۱۳۹۸.
۳. انصاری، باقر، حقوق ارتباط جمعی، تهران: سمت، ۱۳۹۳.
۴. جنتی عطایی، ایرج، زمزمه‌های یک شب سی‌ساله، تهران: کتاب مهر، ۱۳۸۲.
۵. خالقی، روح‌الله، موسیقی ایران: بازنویسی و یادداشت‌ها: فرهود صفرزاده، تهران: ماهور، ۱۳۹۱.
۶. دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه دهخدا، جلد چهارم. تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۳.
۷. رابرتسون، الک و دنیس استیونس، تاریخ جامع موسیقی، جلد دوم، ترجمه بهزاد باشی. تهران: آگاه، ۱۳۶۹.
۸. راسخ، محمد، نظارت و تعادل در نظام حقوق اساسی، تهران: دراک، چاپ هفتم، ۱۴۰۰.
۹. زندیاف، حسن، فرم در موسیقی، تهران: پارت، ۱۳۶۴.
۱۰. سرفراز، اردلان، از ریشه تا همیشه. تهران: ورجاوند، ۱۳۸۴.
۱۱. عسگری، مجید، تداوم تفکر: گزیده گفتگوها و اندیشه‌های علیرضا مشایخی، تهران: چشمه، ۱۳۸۸.
۱۲. فرومند، ابوالقاسم، الفبای موسیقی، تهران: جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۲.
۱۳. فینکلشتاین، سیدنی، بیان اندیشه در موسیقی، ترجمه محمدتقی فرامرزی، تهران: نگاه، ۱۳۸۱.

۱۴. کیمی پین، راجر، درک و دریافت موسیقی، ترجمه حسین یاسینی. تهران: چشمه، ۱۳۹۶.
۱۵. موسوی میرکلایی، مهدی، پبله‌های شیشه‌ای: تاریخ تحلیلی ترانه فارسی، مشهد: بوتیمار، ۱۳۹۴.
- هودیه، آندره، فرم‌های موسیقی، ترجمه محسن الهامیان، تهران: دنیای نو، ۱۳۸۰.

مقاله‌ها

۱. آگاه، وحید، «تحلیل نظام صدور مجوز اجراهای صحنه‌ای موسیقی و نظارت بر آن در ایران»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ۱۳۹۷، شماره ۵۹.
۲. آگاه، وحید، «دادخواهی برای هنر»، ماهنامه حق ملت، ۱۴۰۰-۱۳۹۹، شماره ۸.
۳. آگاه، وحید، «موضوع شناسی حقوق هنر: درآمدی بر آثار هنری»، مجله علوم خبری، ۱۳۹۶، شماره ۲۴.
۴. هداوند، مهدی، «اصل لزوم در ایقاعات اداری»، فصلنامه حقوق اداری، ۱۳۹۳، شماره ۳.
۳. قوانین و مقررات
۱. آیین‌نامه نظارت بر اجرای برنامه‌های صحنه‌ای موسیقی و نحوه صدور مجوز اجرا و تبلیغات، مصوب ۱۳۷۹ وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۲. آیین‌نامه نظارت بر انتشار و اجرای آثار موسیقایی، مصوب ۱۴۰۰ وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۳. آیین‌نامه نظارت بر نمایش فیلم و اسلاید و ویدیو و صدور پروانه نمایش آنها، مصوب ۱۳۶۱ هیات وزیران.
۴. دستورالعمل صدور مجوز تاسیس و فعالیت نگارخانه، مصوب ۱۳۹۹ وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۵. شیوه‌نامه اجرایی برنامه صحنه‌ای موسیقی (کنسرت)، مصوب ۱۳۹۵ وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۶. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۶۸.
۷. قانون اهداف و وظایف وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مصوب ۱۳۶۵.
۸. قانون مطبوعات، مصوب ۱۳۶۴.
۹. قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت غیرمجاز می‌نمایند، مصوب ۱۳۸۶.
۱۰. مصوبه اصلاحی اهداف، سیاست‌ها و ضوابط نشر کتاب، مصوب ۱۳۸۹ شورای عالی انقلاب فرهنگی.

پایگاه های اینترنتی

۱. پایگاه خبری ترنم شعر: www.taranomesher.ir
۲. پایگاه خبری مدارا: www.modara.ir
۳. خبرگزاری باشگاه خبرنگاران جوان: www.yjc.ir
۴. خبرگزاری تابناک: tabnak.ir
۵. وبسایت ابراهیم حامدی: www.ebihamedi.com
۶. وبسایت اطلس موزیک: www.atlasmusic.ir
۷. وبسایت دفتر موسیقی معاونت امور هنری وزارت فرهنگ: www.music.farhang.gov.ir
۸. وبسایت عصر اسلام: www.asislam.com
۹. وبسایت فریبرز لاجینی: www.lachini.com
۱۰. وبسایت موسسه هنری بانگ آوای سازنگ-باس: www.music-bass.com

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی